

„Nem súlyed az emberiség!”...

**Album amicorum
Szörényi László LX. születésnapjára**

Főszerkesztő: JANKOVICS József
Felelős szerkesztő: CSÁSZTVAY Tünde
Szerkesztők: CSÖRSZ Rumen István
SZABÓ G. Zoltán

Nyitólap: www.iti.mta.hu/szorenyi60.html

MTA Irodalomtudományi Intézet
Budapest, 2007

LENGYEL RÉKA

Részlet Francesco Petrarca *De remediis utriusque fortunae*-jából

Petrarca latin nyelvű művei között a legterjedelmesebb dialogikus kompozíciójú erkölcs-filozófiai értekezése, a *De remediis utriusque fortunae*. „Mindkétfajta sors”, úgy a jó-, mint a balsors árthat az embernek, vallja az író, s ezen különféle sorscsapások ártalmait kívánja enyhíteni könyvének egyes fejezeteit mint orvosságokat adva az olvasó kezébe. Az enciklopédikus igénnyel megírt „füveskönyv” 253 hosszabb-rövidebb dialógust tartalmaz, a beszélgetők egyike minden esetben a *Ratio*, a másik a két könyvből álló mű első felében a *Gaudium* (illetve néhány dialógus erejéig a *Spes*), a második felében pedig a *Dolor*, valamint a *Metus*.

Külső, illetve belső érvek alapján arra következtethetünk, hogy a Fortuna-könyv első változata az 1354-től 1360-ig terjedő időszakban keletkezett. Autográf kézírata tudomásunk szerint nem maradt fenn (azt sem tudjuk, vajon hány létezhetett), az ehhez (vagy a valaha létezettek közül az egyikhez) valószínűleg legközelebb álló ún. *Fossadolce-kézirat*-ból az derül ki, hogy Petrarca 1366 októberében tett pontot a mű végére.

A „legterjedelmesebb” jelzőn kívül egy másik leg-et is magáénak tudhat a *De remediis*: a köztudottan egészen más jellegű *Canzoniere* mellett ez volt a legnépszerűbb latin nyelvű Petrarca-mű. A 14–15. század folyamán mindenfelé készültek a teljes szöveget vagy annak egyes fejezeteit, kivonatos változatait tartalmazó másolatok, ezek közül legalább 150 található meg ma is a világ könyvtáraiban. Az első nyomtatott kiadást pedig, mely az 1470–80-as években keletkezhetett, még kb. 30 teljes, és számtalan kivonatos kiadás követte a 15–18. század folyamán.

Az alább következő részlet egy készülőfélben lévő kivonatos magyar fordítás elsőként közreadott darabja. A könyv első kötete elé előszóként illesztett levél címzettje a kalandos életű Azzo da Correggio (egy időben Párma fejedelme), Petrarca neki ajánlja művét. Ennek okairól, a szöveg keletkezésének körülményeiről, az író szándékairól olvashatunk az első előszóban.

De remediis utriusque fortunae¹

Prefatio

Cum res fortunasque hominum cogito incertosque et subitos rerum motus, nichil ferme fragilius mortalium vita, nichil inquietius invenio. Ita cunctis animantibus naturam miro remedii genere consuluisse video, ignorantia quadam sui, nobis solis memoriam, intellectum, providentiam, divinas ac preclaras animi nostri dotes, in perniciem et laborem versas. Tam supervacuis enim semper nec inutilibus modo, sed damnosis atque pestiferis curis obnoxii et presenti torquemur et preterito futuroque angimur, ut nichil magis metuere videamur quam nequando forte parum miseri simus, tanto studio si quidem miseriarum causas et dolorum alimenta conquirimus, quibus vitam - que, si rite ageremr, felicissima prorsus ac iocundissima rerum erat - miserandum ac triste negotium effecimus, cuius initium cecitas et oblivio possidet, progressum labor, dolor exitum, error omnia. Quod ita esse quisquis vite sue cursum acri iudicio remetietur intelliget.

Quem, quietum, queso, quem tranquillum, quem non laboriosum magis atque anxium diem egimus? Quod unquam tam securum aut tam lerum mane vidimus, ut non ante crepusculum sollicitudo merorque subreperet? Cuius mali, etsi ipsis in rebus multa insit occasio, nisi tamen nos fallat amor nostri, causa maior live, ut ingenue fateamur, culpa omnis in nobis est.

Ut vero sileam reliqua, quibus undique trudimur, quod illud est bellum quamque perpetuum, quod cum fortuna gerimus? Cuius nos facere poterat virtus sola victores, nos ab illa volentes scientesque descivimus: soli igitur, imbecilles, exarmati, non equo

1 A szöveget az alábbi kiadásból vettem: F. PÉTRARQUE, *Les remèdes aux deux fortunes*. vol. I. Texte et traduction, vol. II. Notes et commentaires, Texte établi et traduit par Christophe CARRAUD, Grenoble, Millon, 2002. Ehelyütt bármiféle magyarázó jegyzetek közreadásától eltekintek, csupán a kiemelt idézetek leelőhelyeit adom meg. A jegyzeteket lásd a fenti francia kiadás második kötetében, valamint a Rawski-féle kiadásban (C. H. RAWSKI, *Petrarch's Remedies for Fortune Fair and Foul*, Bloomington-Indianapolis, Indiana Univ. Press, 1991, 5 voll.). További szakirodalom felsorolása: LENGYEL Réka, *Ellentmondásos párbeszéddek (Petarca De remediis utriusque fortunae-jának dialogikus jellegéről = Varietas Gentium – Communis Latinitatis. A XIII. Neolatin Világkongresszus (2006) szegedi előadásai*, szerk. SZÖRÉNYI László, LÁZÁR István Dávid, Szeged, 2008, 47–59. – A továbbiakban a páros oldalon olvasható a latin eredeti, a páratlanokon pedig a magyar fordítás.

A jó- és a balszerencse orvosságairól

Első előszó

Mikor az emberi dolgokon és a sorson, s ezek hirtelen, előre nem látható változásain gondolkodom, semmit sem találok, ami törékenyebb, semmit, ami zaklatottabb volna, mint a halandók élete. Úgy látom ugyanis, hogy a természet minden élőlény esetében gondoskodott egyfajta csodás orvosságról, az öntudatlanságról, egyedül nekünk adott emlékezetet, értelmet, előrelátást, lelkünknek ezeket a pompás, isteni adottságait, melyek mégis gyötrelmünk s pusztulásunk okozói. Mert örökké olyan gondok gyötörnek, melyek nem csak hogy hiábavalóak és feleslegesek, hanem ártalmasak, s pusztítók is, szorongunk a jelen miatt, de a múlt és a jövő is nyugtalanít, és úgy tűnik, semmitől sem tartunk jobban, mint hogy egyszer netalán ne legyünk eléggé szerencsétlenek, annyira buzgón keresünk mindig új okot arra, hogy annak érezhessük magunkat, s táplálhassuk a fájdalomunkat. Így az élet, ami – ha úgy élnénk, ahogy kellene – a legnagyobb, a legörömtelibb lehetne minden dolog közül, nyomorúságos, szomorú kötelesség csupán, vaksággal és feledéssel kezdődik, a folytatása gyötrellem, a vége fájdalom, s az egész csak tévelygés – és hogy ez így igaz, azt mindenki beláthatja, ha szigorú szemmel ítéli meg saját élete alakulását.

Éltünk-e egyetlen nyugodt, egyetlen háborítatlan napot is, mikor semmi nem agasztott, semmi ne gyötört volna? Megesett-e valaha, hogy mikor oly nyugodtan és vidáman ébredtünk reggel, estére ne lopakodott volna be a szívünkbe az aggodalom és a bánat? Ennek a bajnak a kialakulásáért pedig, noha maguk az élet dolgai is sokszorosan alkalmat kínálnak rá, mégis, ha nem csap be bennünket önmagunk iránt érzett szeretetünk, be kell látnunk, hogy nagyrészt, sőt egészen őszintén megvallva, csak és kizárólag mi magunk vagyunk felelősek.

Hogy ne is említsem a többi dolgot, melyek mindenfelől szorongatnak, ott a folytonos háború, melyet a sorssal vívunk. Ebben a harcban egyedül az erény révén győzedelmeskedhetnénk – jól tudjuk, s mégis önszántunkból fordítunk hátat neki, így aztán végül egymagunkban, erőtlenség, s védtelenség, nem egyenlő félként csapunk össze engesztelhetetlen ellenségünkkel, az pedig mint könnyű tollpihét ragad a magasba, s vág földhöz, körbe-körbe forgat, játszik velünk. Még azt is könnyebb volna elviselni, ha legyőzne, mint így a játékszerének lenni. De mi más ennek az oka, mint saját állhatatlanságunk s gyengeségünk? Úgy látszik, arra vagyunk alkalmasak, hogy ide-oda dobáljanak, könnyedén, mint a labdát; oly állatfaj vagyunk, mely igen kevés ideig él, de végtelen sok gond közepette, nem tudjuk, hajónkkal mely parton, lelkünkben milyen elhatározásnál kössünk ki, emiatt aggódunk, s a jelenlegi bajunkon kívül mindig van valami mögöttünk is, ami fájjon, és előttünk is, amitől féljünk, ami az összes élőlény közül egyedül az emberre jellemző, hiszen a többiek a legteljesebb biztonságban tudják magukat, ha az épp rájuk leső veszélytől megmenekülnek. Nekünk, eszes, értelmes lé-

Marte cum implacabili hoste congregimur, quos illa vicissim ceu leve aliquid attollit ac deficit et in gyrum rotat ac de nobis ludit. Vinci tolerabilius foret; nunc ludibrio etiam habemur. Id vero quid aliud quam levitas ac mollities nostra fecit? Idonei visi sumus, qui pile in morem huc illuc tam facile iactaremur, animalia evi brevissimi, sollicitudinis infinite, quibus insciis cui puppim litori, cui animum consilio applicemus, pro consilio interim sit pendere ac preter presens malum et a tergo quod doleat et ante oculos semper habere quod terreat; quod preter hominem animantium nulli accidit, quibus presentia evasisse plenissimam securitatem tribuit. Nobis ob ingenium et acumen animi semper quasi cum Cerbero tricipiti hoste luctandum est, ut ratione caruisse prope melius in nosmetipsos etherea nature prestantioris arma vertentibus.

Huic malo obstare subdifficile est, vetustate iam et consuetudine radicato; enitendum tamen, in quam rem preter generosi animi conatum – cui nichil est arduum, nichil inexpugnabile – et sapientum hominum crebra colloquia – quamvis id genus iam rarescat – et multo maxime iugis lectio ac pervigil scriptorumque nobilium monumenta profuerunt, modo salubribus monitis consensus animi non desit, quem unum in terris sani consilii vivum fontem asseverare non verear. Quamobrem, si vel plebeis scriptoribus pro affectu nudo gratam aliquando habitam scimus, sive pro eo quod iter aperuisse sequentibus visi erant, quanta, oro te, gratia, claris et probans scriptoribus est habenda, qui multis ante nos seculis in terram versi, divinis ingeniis institutisque sanctissimis nobiscum vivunt, cohabitant, colloquuntur interque perpetuos animorum fluctus, ceu totidem lucida sidera et firmamento veritatis affixa, ceu totidem suaves ac felices aure, totidem industrii ac experti naute et portum nobis quietis ostendunt et eo voluntatum nostrarum lenta carbasa promovent et fluitantis anime gubernaculum regunt, quoad tantis procellis agitata consilia tandem sistat ac temperet?

Hec est enim vera philosophic, non que fallacibus alis attollitur et steriliūm disputationum ventosa iactantia per inane circumvolvitur, sed que certis et modestis gradibus compendio ad salutem pergīt. In hoc te studium hortari, amicum forte, sed profecto necessarium non est. Natura te varie lectionis multiplicisque notitie avidum fecerat; fortuna, que, ut aiunt, magne rerum partis imperium tenet, turbido quodam ac profundo negotiorum et curarum pelago iactandum dedit. Ceterum non ut legendi otium, sic noscendi desiderium eripuit, quo minus semper litteratorum hominem delectatus amicitia et convictu et occupatissimis diebus otiosas horas quotiens licuit furatus, quotidie instructor, quotidie rerum memorabilium doctior fieri velles, ubi illa, qua nulli cedis, memoria sepe te pro libris uti solitum, ipse tibi sum testis.

nyeknek örökké ezzel a háromfejű ellenséggel, mint valami Cerberusszal kell küzdenünk, hogy szinte jobb lenne, ha nem bírnánk értelemmel, hiszen most égből való fegyvereinket, melyekkel a bőkezű természet látott el bennünket, önnönmagunk ellen fordítjuk.

Mivel pedig ez a szokás már nagyon régen gyökeret vert, igen nehéz elkerülni, hogy az ember ebbe a hibába essen, mégis törekednie kell rá. Eközben, amellet, hogy összeszedjük minden lelkierőnket (s az idevezető útnál nincs meredekebb, nehezebben járható), s gyakorta folytatunk beszélgetéseket a nálunk bölcsebbekkel (bár erre már egyre ritkábban nyílik lehetőség), a legtöbbet az állandó, figyelmes olvasás, a nagy írók művei lehetnek hasznunkra, hiszen a javunkat szolgáló intések igazát rögvest belátjuk, a velük való egyetértés pedig – nem félek kijelenteni – a jó elhatározás egyetlen igaz forrása ezen a földön. Emiatt, ha olykor hálával gondolunk a kisebb írókra is, akár mert kedvesek szívünknek, akár mert úgy véljük, utat mutattak az őket követőknek, mondd, mily nagy hálával kell viseltetnünk a híres és nagy tekintélyű írók iránt, akik bár sok-sok évszázaddal előttünk éltek a Földön, istenadta tehetségük és legszentebb alkotásaik révén mégis velünk vannak, közöttünk élnek, szellemükkel szakadatlan, kölcsönös párbeszédet folytatunk. Olyanok, akár megannyi fénylő csillag az igazság égboltján, megannyi lágyan simogató fuvallat, vagy megannyi serény, tapasztalt hajós – a béke kikötőjébe vezető utat mutatják nekünk, akarattunk lomha hajóját arrafelé haladni ösztökélik, s erősen tartják hányódó lelkünk kormányát, mígnem megfogadja és tartja az oly sok viharban kipróbált tanácsokat.

Az igazi filozófia ez, nem pedig az, melyet hamis szárnyak emelnek a magasba, vagy felfuvalkodott öntetszelgők forgatnak így meg úgy, feleslegesen, terméketlen vitáik során, hanem amely erős, s lépéseinkkel arányos lépcsőfokokon, a legrövidebb úton vezet el az üdvösséghez. Mint barátod talán buzdíthatnálak, hogy erre törekedj, de ez bizonyosan szükségtelen. A természet oltotta beléd a lelkes érdeklődést a különféle olvasmányok, az egyre újabb és újabb ismeretek iránt, a sorstól adatott azonban – melyről azt mondják, szinte mindenre kiterjed hatalma - a világ ügyes-bajos dolgainak mély és viharos tengerén hányódnod. A tudásvágyat nem, csupán az olvasáshoz szükséges nyugalmat ragadta el tőled, ezért kevesebb szer, de néha azért mégis felüdit a tudós férfiak barátsága és társasága, még ama napokon is, mikor a leginkább elfoglalt vagy, lopott pihenőóráidban. Szeretnél napról napra műveltebbé válni, napról napra többet tudni a régi idők emlékezetes történéseiről, amihez a könyvek helyett gyakrabban használad páratlan emlékezőtehetségedet, ezt én magam tanúsíthatom.

In quod si ab ineunte etate pronus eras, eo nunc putandus es pronior, quo serotinus matutino viatore ferventior atque animo saltem promptior esse solet, quandoquidem hec vulgaris est querela, crescere iter diemque decrescere; quod utique nobis in hoc vite tramite accidit; ad vesperam propinquantibus et vie multum superesse cernentibus. Non michi igitur es hortandus, ut facias quod semper avidissime fecisti: admonuisse suffecerit, ut intendas animum, ne qua te hinc humanarum rerum cura dimoveat, que plerosque mortalium post egregios labores in ipsa consummatione maximorum operum avertit, hoc adiecto ut, quia simul omnia vel legere vel audire et meminisse non potes, utilissimis quidem et, quoniam brevitatis est amica memoriae, brevissimis quoque to fulcias, non quod ego suadeam operosiora illa et maiora sapientie consulta negligere, quibus te in ordinario, ut ita dicam, fortune certamine tueare, sed ut his interim brevibus ac precisis sententiis, quasi quibusdam expeditis atque continuis armis contra omnes insultus omnemque repentinum impetum hinc illinc iugiter sis instructus. Duplex enim nobis est duellum cum fortuna, et utrobique quodammodo par discrimen, cuius non nisi partem unicam vulgus novit, eam scilicet que vocatur adversitas. Philosophi, etsi utranque noverint, hanc tamen ipsam difficiliorem arbitrantur; itaque notum illud Aristotelis in *Ethicis* suo iure diffinientis: „*Difficilius esse tristitia sustinere quam a delectabilibus abstinere*”, quem secutus Seneca ad Lucilium scribens, „*maius est*”, inquit, „*difficilia perstringere quam leta moderari*”.²

Quid dicam? Ausimne tantos inter viros hiscere? Durum quidem, et temeritatis parata suspitio novo homini vetusta tangenti. Hinc auctoritate igitur, hinc etate permovere; sed alterius magni cuiusdam et antiqui viri succurrit auctoritas: „*Neque enim impetrari potest, quin quale quidque videatur ei, talem quisque de illo opinionem habeat*”.³ Marci Bruti verba sunt scribentis ad Atticum, quibus vix aliquid verius dici reor. Quid enim de re qualibet iudicare possum, nisi quod sentio? Nisi forte compellar ut iudicio iudicem alieno; quod qui facit, iam non ipse iudicat, sed iudicata commemorat.

Ego itaque reverenter tantorum hominum omniumque sic sentientium iudicia pretervectus, si de proprio loqui velim, scio quidem alias varie de virtutibus disputatum neque semper difficilioribus principatum dari neque fortuito ultimum inter vir-

2 Aristotelész, *Nikomakhoszi etika*, III, 9, 1117a, 34

3 Cicero, *Ad Atticum*, XVII, 6.

Ha szívesen tetted ezt fiatalkorodban, most – azt kell gondolnunk - még inkább szívesen teszed, ahogyan a hajnali vándorénál sietősebb szokott lenni az útja az estinek, de legalábbis lélekben jobban fel van készülve rá. Mindennapos az efféle panasz: ahogy utunk hossza nő, napjaink száma egyre fogy; az élet ösvényén haladva rájövünk, közeleg az alkony, de utunkból nagyon sok még, ami hátravan. Nem kell tehát buzdítanom téged, hogy tedd azt, amit mindig is nagy lelkesedéssel tettél, elegendő, hogy figyelmeztettelek, törekedj arra, hogy az élet gondja-baja ne vonjon el ettől, mert az bizony sokakat tartott már vissza nagy munkájuknak éppen a befejezésétől, pedig előtte kimagasló tetteket vittek véghez. Azt is hozzátenném még, hogy mivel képtelenség mindenről egyszerre olvasni, hallani, mindenre emlékezni, segíts saját magadon a leghasznosabb, s – mivel a rövidség az emlékezet jó barátja – egyben a legrövidebb emlékeztetőkkal. Nem arra akarlak rávenni, hogy ne szánj időt a részletesebben, hosszabban kifejtett bölcs tanításokra, melyekkel megoltalmazod magad a sorssal vívott, hogy így mondjam, rendszeres csatáid során, hanem hogy közben ezekkel a tömör és pontos szentenciákkal úgy vérted fel magad, mint afféle tokjuktól elővett, minden percben kéznél lévő fegyverekkel, bármiféle csapás, váratlan támadás ellen, akár erről, akár arról az oldalról érkezik. Mert kétszeresen is párbajt vívunk a sorssal, s mindkettő közben ugyanakkora veszedelemben forgunk, az embereknek azonban csak egyik ellenfelükről van tudomásuk, arról, amelyet balsorsnak neveznek. A filozófusok is, noha előttük mindkettő ismeretes, ezt tartják ádázabbnak, tudjuk, mit mond Arisztotelész az *Etikában*: „*Difficilius esse tristia sustinere quam a delectabilibus abstinere*”. Az ő nyomán pedig Seneca azt írja Luciliusnak, hogy „*maius est difficilia perstringere quam leta moderari*”.

Mit mondhatnék én? Vegyem-e a bátorságot, hogy megmukkanjak ily nagy férfiak után? Nehéz dolog, s a szemtelenség látszatát kelti, ha újonnan jötként régi dolgokhoz nyúlunk. Egyfelől az bizonytalanít el, hogy oly nagy tiszteletben álló, másfelől az, hogy oly régi szerzők, de biztatásul egy harmadik, szintén nagy és régen élt férfiú tekintélyéhez folyamodom: „*Neque enim impetrari potest, quin quale quidque videatur ei, talem quisque de illo opinionem habeat*”. Ezek Marcus Brutus szavai egy Atticushoz írott leveléből, s úgy vélem, aligha lehet bármit mondani, ami ennél inkább igaz lenne. Hogyan ítélnének máshogyan egy-egy dolog felől, mint ahogyan én magam érzek vele kapcsolatban, hacsak nem kényszerülök arra, hogy elfogadjam másvalaki véleményét, aki azonban ezt teszi, az már nem maga alkot véleményt, csupán a másik ítéletét közvetíti.

Ha arról szeretnék szólni tehát, hogy én magam mit gondolok, tisztelettel ugyan, de mellőznöm kell eme nagy emberek véleményét, s mindenki másét, aki egyetért velük. Tudom, hogy sokféleképpen szokás tárgyalni az erényeket, nem mindig azok kerülnek az első helyre, amelyekhez nehezebben járható út vezet, s hogy nem véletlenül áll az erények közt az utolsó helyen a szerénység, vagy ha úgy tetszik, mértékletesség; én azonban, s ezzel visszatérek tárgyunkhoz, úgy ítélem meg, hogy a kedvező, nem pedig

tutes locum obtinuisse modestiam, sive eam temperantiam dici mavis; quantum tamen ad id de quo agitur attinet, difficilius prospere fortune regimen existimo quam adverse aliquantoque, fateor, apud me formidolosior et, quod constat, insidiosior est fortuna blanda quam minax.

Quod ut sic opiner, non me scribentium fama, non verborum laquei nodique sophismatum, sed rerum experimenta viteque huius adigunt exempla et, magnum difficultatis argumentum, raritas. Nam qui damna, qui pauperiem, qui exilium, qui carcerem, qui supplicium, qui mortem et peiores morte graves morbos equo animo tulerint, multos vidi; qui divitias, qui honores, qui potentiam, nullum. Ita sepenumero me spectante contra omnem adverse fortune violentiam invictos ludo facili prosperior stravit humanique robur anima, quod mine non fregerant, inflexere blanditie. Nescio enim quomodo, mox ut minor ceperit esse fortuna, incipit mens emollita tumidior fieri et sue sortis oblivionem adiuncta prosperitate concipere. Neque de nichilo dictum est iamque apud nostros homines in proverbium venit, magna laboris esse ferre prosperitatem, neque casu Flaccus ait: *Bene ferre magnam/ disce fortunam.*⁴ Difficilem nempe censebat artem, que nisi studio adhibito nesciretur. Ceterum Seneca ipse fortune partem illam, que sibi difficilior visa erat - et est hand dubie prima fronte rigidior - brevi admodum sermone perstrinxerat. Is libellus passim in manibus est vulgi, cui ego nichil addere, nichil detrudere meditor, quod et magno ingenio conflatum opus nostram dedignatur limam et michi meis rebus intento nec comere aliena nec carpere est animus. Sed quoniam et virtus et veritas publice sunt neque studium antiquitatis obesse debet posteritatis industrie, cui excitande atque adiuvande noscitur institutum, de hoc ipso loqui tecum aliquid quodque ille tunc Gallioni suo prestitit, id Azoni meo nunc, quantum hoc defesso iam et occupato semper ingenio dabitur, prestare propositum est michi, insuper et partem alteram, ab illo seu oblivione seu iudicio pretermisam, attingere. Utrique autem sciens pauca permiscui, non fortune cuiuspiam sed virtutis aut vitii, excellentie aut defectus, quod, etsi extra propositum, ipsa quidem effectum tamen haud dissimili et letos quoque mestosque animos factura viderentur.

Quibus in rebus quo me gesserim ingenio tu censebis, occupationum memor ac temporis, qui paucissimis diebus ceptum perfectumque opus admirans videris; ego solius fidei index sum. Studui hercle non ut unumquodque michi speciosius, sed ut

4 Horatius, *Carmina*, III, 27, 74–75.

a kedvezőtlen körülmények között nehezebb életünket helyesen kormányozni, s megmondom őszintén, szerintem sokkalta félelmetesebb és nyilvánvalóan álságosabb a Sors, ha nyájas hozzánk, mint ha fenyeget.

Ezt a meggyőződést pedig nem bizonyos írók hírneve, magukban csapdát rejtő szavak, vagy bölcselkedők kibogozhatatlan okfejtései érlelték meg bennem, hanem a sokféle tapasztalat, az életem során látott-hallott dolgok, és az, hogy mily kevés a példa az ellenkezőjére. Olyat ugyanis, aki az őt ért veszteségeket, a szegénységet, a száműzetést, a börtönt, a büntetést, a halált, és a súlyos betegségeket, melyek még a halálnál is rosszabbak, nyugodt lélekkel viselte el, sokat láttam, olyat azonban, aki képes lett volna erre, ha vagyonhoz, tisztségekhez, hatalomhoz jutott, egyet sem. Sok esetben megfigyeltem, hogy akik fölött a balsors nem tudott győzedelmeskedni semmiféle kegyetlenkedése révén, jószerencsájuk játshi könnyedséggel terítette le, és lelkierőjüket, mely annak fenyegetéseivel szemben ép maradt, ennek hízelgése törte meg. Mert nem tudom, hogyan, de alighogy a sors nyájasabb arcát mutatta feléjük, lélekben megnyugodva máris kezdték elbizni magukat, s a kedvező körülmények között megfélemleni valós helyzetükről. Nem ok nélkül szokás azt mondani (s ez nyelvünkben szinte már szállóigévé vált), hogy: igen fáradságos a jó sorsot elviselni; s nem véletlenül mondja Flaccus: *Bene ferre magnam/ disce fortunam*, mert ezt igen nehéz dolognak ítélte, amelyet csak valódi igyekezettel lehet művelni. Egyébiránt Seneca rövid értekezésben tárgyalta a sorsnak azt a fajtáját, amely szerinte a nehezebben elviselhető (s ránézésre kétségtelenül ez tűnik keményebbnek). Ezt a könyvecskét erre is, arra is sokan forgatják manapság, én magam pedig sem hozzátenni, sem belőle elvenni nem fogok, egyrészt mivel egy ily nagy tehetséggel megírt mű nem szorul arra, hogy tovább csiszoljak rajta, másrészt mivel nem áll szándékomban sem az, hogy saját tervezetembe idegen elemeket vegyítsek, sem az, hogy bármit kihagyjak belőle. De mivel az erény is, az igazság is ugyanaz mindenkiben, és mivel az antikvitás tanulmányozása nem kell, hogy szárnyát szegje az utódok igyekezetének, hiszen mint tudjuk, éppen arra alkalmas, hogy buzdítsa s támogassa őket, ezért az a céлом, hogy ugyanarról beszéljek veled, Azzóm, s valami olyasmit adjak most neked, mint amit Seneca akkor Galliának, amennyire ez fáradt s mindig túlhajszolt elmémtől telik majd. Továbbá szeretném bemutatni a másik fajta sorsot is, amellyel ő akár saját meggyőződéséből fakadóan, akár csupán megfélemlenve róla, nem foglalkozott. Mindkét részt kibővítettem néhány egyéb dologgal is, nem az egyik, vagy a másik fajta sors, hanem az erény, illetve a bűn (az egyik mint kiválóság, a másik mint hiba) kapcsán, mivel úgy vélem, ezek is hasonló hatást tehetnek az emberre, amennyiben boldogságot, vagy épp szomorúságot okoznak.

Hogy mekkora tehetséggel vittem végbe munkámat, majd megíted te magad, de gondolj elfoglaltságaimra is, s időm szűkös voltára, hiszen egy, csupán néhány nap leforgása alatt íródott művet veszel majd csodálattal kezdedbe; én az egyetlen hit hírnöke vagyok. Arra törekedtem, hogy ne olyan dolgokat gyűjtsek egybe, melyeket én magam érdekesnek tartok, hanem amelyek a te és mások számára a leginkább hasznosnak

tibi atque aliis – si tamen alius quisquam hec attigerit – utilius visum est conquirere; denique finis meus is, qui semper in hoc genere studiorum fuit, non tam scilicet scribentis laus quam legentis utilitas, si qua ex me percipi aut sperari potest: ad id maxime respexi, ne armarium evolvere ad omnem hostis suspicionem ac strepitum sit necesse, quin mali omnis et nocentis boni atque utriusque fortune remedium breve sed amica confectum manu, quasi duplicis morbi velut non inefficax antidotum, in exigua pixide omnibus locis atque temporibus ad manum, ut aiunt, et in promptu habeas.

Nam, ut dixi, utraque fortune facies metuenda, veruntamen utraque tolleranda est et hec quidem freno indiget, illa solatio: hic animi elatio reprimenda, illic refovenda ac sublevanda fatigatio. Hanc ergo varietatem cogitanti michi, non modo cum de hoc vellem aliquid scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque nostrum communiter uteretur, ut ait Cicero, sed etiam tu me solus ut scriberem excitabas, non quidem verbo, ut qui ceptorum nichil conscius sis tantorum, sed rebus ipsis et in utranque partem abundante materia. Multos in eculo fortune habitos, multos in delitiis scimus, multos magno impetu rotatos; nec scandentium desunt exempla nec ruentium, nec sum nescius quosdam ex altiore fastigio prolapsos. Quot Romani imperatores, quot externi reges, vel hostium vel suorum manibus e summo solio detracti, vitam simul et imperium amisere? Ac, ne omnia a vetustate mutuemur, et exules nuper et captivos et in acie cesos, domi et capite truncos quodque durissimum vel relatu, et laqueo enectos fedequelaniatos reges novimus.

Tibi, cui cor regium natura dederat, nec dedit regnum fortuna nec abstulit: at quem in ceteris illa tam varie egerit, vix, quod sciam, nostra etas inveniet. Iam in primis valitudine prosperrima et corporis viribus dudum fretus usque ad stuporem omnium qui te norant, infra non multos annos ter desperatus a medicis, ter vitam ac salutem tuam in solo medici celestis auxilio posuisti: sic ab illo tandem sanitati redditus, ut penitus tuam illud pristinum robur amiseris, non inferiore miraculo dexteritatis eximie atque insolite gravitatis, ut qui olim pene eripes fueris, nunc acclinis aut servorum manibus equi tergo impositus aut humeris nixus lentis terram passibus metiaris. Patria tua uno prope tempore te dominum vidit atque exulem, ita tamen, ut nichil obscurior exilio viderere. Nulli fere nostrorum hominum par principum favor, nulli par fuit iniuria ut, cum paulo ante certatim in amicitiam tuam niterentur, idem ipsi, de nulla alia re concordantes, in tuum mox exitium quasi communicate consilio conspirarent et pars quidem tuum caput insidiis peteret, auro prius ac gemmis largifluisque muneribus tot per annos propitiae ac faventis fortune et - que his omnibus

tűntek (ha ugyan eljut majd könyvem másokhoz is). Ahogyan az efféle munkáimban mindig, most sem az írói dicsőséget, hanem olvasóim érdekét tartottam szem előtt, ha ezt én magam képes lehetek felmérni s remélni. Elsősorban az volt a céлом, hogy olvasómnak ne kelljen minden kis neszre, mely mögött ellenséget sejt, egész fegyvertárával felszerelkeznie, hanem hogy minden rossz, vagy ártalmas jó dolog, tehát a kétféle sors ártalmainak kevéske, de baráti kéz által adagolt orvossága, akár egy kettős betegség hatékony ellenszere, egy kis dobozkában mindig, mindenütt a keze ügyében, s ahogy mondani szokás: *in promptu* – könnyen elérhető – legyen.

Ahogy mondottam ugyanis, akár ezt, akár azt az arcát fordítja felénk a sors, tartanunk kell tőle, ám el kell viselnünk, az egyik esetben önmagunkat megfékezve, a másikban magunkat vigasztalva; ott a túlzott bizakodást mérsékelve lelkünkben, itt enyhítve s könnyítve annak fáradságán. Mikor a sors eme fordulatosságán tűnődtem azt tervezve, hogy valahogyan írok róla, nem csak hogy te jutottál eszembe, mint olyasvalaki, aki méltó erre az ajándékra, amely – ahogyan Cicero mondja – mindkettőnknek egyformán örömet szerez, hanem egyedül te buzdítottál arra, hogy valóban megírjam, mégpedig nem szóban (hiszen sejtelméd sincs nagy vállalkozásomról), hanem a veled történt események révén, melyek bőséges számú példával szolgáltak mind a jó-, mind a balsors fordulataira. Sokakat ismerünk, akik a sors nyergében ülnek, akik elmerülnek az élvezetekben, sokakat, akiket nagy lendülettel forgat körbe-körbe a szerencse kereke; nem hiányoznak a példák a felemelkedésre és a bukásra, s jól tudom, hányan zuhantak a legmagasabb csúcsról a mélybe. Hány római uralkodót, hány más ország királyát fosztotta meg a legfelsőbb tróntól az ellenségnek, vagy saját népének keze, s veszítette el hatalmával együtt életét is? S hogy ne csak a régiekkel példálózunk, ebből a mi korunkból is mondhatunk sok olyan királyt, akit száműztek, foglyul ejtettek, megöltek a csatában, saját házában fejeztek le, vagy – amit még szörnyűbb elmondani – felakasztottak, vagy gyalázatosan darabokra szaggattak.

Neked, akinek a természet királyi szívet adott, nem adott királyságot a sors, de nem is vette el, alig akad azonban korunkban, amennyire tudom, másvalaki, akit a többi dolog tekintetében ennyire különféle helyzetekbe sodort volna a sors. Kezdetben hozzászoktál, hogy makkegészséges vagy és annyira erős, hogy mindenki ámul rajta, aki ismer, majd néhány év leforgása alatt háromszor mondtak le rólad az orvosok, háromszor helyezted életedet és üdvösségedet az égi orvos kezébe, mert egyedül ő segíthetett. S ő visszaadta egészségedet, de régi testi erődet elveszítetted, ám nem kevésbé csodálatos módon kimagasló ügyességre és páratlan méltóságra tettél szert. Most pedig, téged, akinek lábai egykor mintha acélból lettek volna, ilyen hajlottan vagy a szolgálád segítenek lovad hátára, vagy a vállukra támaszkodva, lassan lépkedve járkálhatsz csak. Hazád csaknem egy időben látott uraként, s száműzöttként, de egyáltalán nem látszott rajtad, hogy a száműzetés miatt búslakodnál. Szinte senki nincs kortársaid között, akit annyira kedveltek volna a fejedelmek, és senki, akivel oly igazságtalanul bántak volna el, ugyanazok, akik kicsivel korábban még egymással versengve igyekeztek a barátaid

gravior iactura est – amicis atque clientibus universaque familia, duris equidem sed diversis tormentorum ac mortium generibus, spoliatum, pars que clementior fuit illud ingens patrimonium, terras, homines, domos, oppida invaderet, ut qui modo to viderant mox e summis opibus ad inopiam redactum, ceu aliquod fortune prodigium mirarentur.

Amicorum, ut dixi, pars periit, in superstitibus periit fides fugitque, quod adsolet, cum prosperitate favor hominum, ut dubitare posses an amicorum prius an fidei fleres interitum. Accessit in medio rerum estu egritudo pene ultima et tam morti proxima, ut quem vivere amplius non posse persuasum esset, extinctum fama vulgaret. Et hic morbus, hec paupertas, hic laborum cumulus, pulsum patria, procul domo in alienis terris ac laribus circumtonante belle semiobsessum oppresserant, ne quid omnino interim tibi cum his amicis, si quos aut virtus fecerat aut fortuna dimiserat, seu colloqui seu litterarum posset esse commercium. Nichil omnium preter carcerem defuit ac mortem, quamvis nec carcer defuerit, dum fidissima coniunx et pars tuorum viscerum nati omnes nateque ab hostibus capti essent, nullo prorsus tibi relicto solatio tante prolis; nec mors quidem, dum et tu secum adsidue luctareris et unus ex filiis iam tunc teneram et insontem animam in carcerem posuisset. Quid multa? Impletum in te uno vidimus quod de duobus summis viris Gaius Mario Magnoque Pompeio legimus, quid boni scilicet et quid mali possit, hand unquam leta tristibus miscentem, in te tuisque pignoribus secretim explicuisse fortunam.

Cuius olim cum blanditias non tam insolenter ut plerique felicium, tum vero minas nuper atque impetum tam forti tamque invicto animo tulisti, ut vel ob hoc unum, multis qui antea tuum nomen oderant, te amandum mirandumque prebueris – habet enim hoc proprium virtus, ut in amorem sui bones erigat, in stuporem malos, idque cum omnis virtus habeat, tum precipue fortitudo, cuius inter fortune turbines ac tenebras rerum terribilium et tranquillitas gratior et lux ipsa conspectior est -, michi vero non solum ad antiquum tuum amorem, quod impossibile factu rebar, multum nove benevolentie adieceris, sed alio festinantem calamum ad hec non suo tempore scribenda deflexeris, ut et in scriptis meis animi tui vultum velut in speculo contempleris. Et si quid ibi minus excultum apparuerit, quod bona fide displiceat, ad hunc modum formes atque ita te instituas, ut seu solitis seu novis artibus, que innumerabiles ei sunt, tecum posthac fortuna variaverit, nulla te species rerum turbet, sed paratus ad omnia, promptus ad singula, dulcia pariter et amara despicias, fidentissime ab adverso

lenni, később úgy törtek a vesztedre, mintha közösen forralták volna ki tervüket (noha egyébként semmi másban nem értettek egyet). Egy részük gonosz fortéllal az életedre tört, de előbb megfosztott aranyadtól, drágaköveidről, mindattól, amit hosszú évek alatt bőkezűen ajándékozott neked a jóságos sors kegye, és - ami ezek elvesztésénél sokkal súlyosabb - megfosztott barátaidtól, ismerőseidről, egész családodtól, akiket más-más kegyetlen módon kínoztak vagy öltek meg. Más részük kíméletesebben cselekedett, s atyai birtokodat, földjeidet, palotáidat, városaidat foglalta el az ott élőkkel együtt, azok pedig, akik látták, hogy hatalmas vagyonodat elveszítve hogyan lettél földönfutóvá, azt gondolták, a Sors különösen szörnyű csodát tett.

Barátaid többsége, mint mondtam, meghalt, s akik nem, egyszeriben azok is hűtlenek lettek hozzád, hiszen – ahogy a mondás tartja – a barátság addig tart, amíg a jószerecsse, hogy a végén nem is tudod, barátaid vagy a bizalmad elvesztésén bánkódj inkább. Mindezen bajok közepette döntött le a lábadról az a betegség, mely majdnem végzetes lett, s oly közel kerültél a halálhoz, hogy az emberek, akik nem hitték, hogy túlélheted, már halálhíredet keltették. Betegség, szegénység, temérdek gyötrelm nehezedett rád, s szinte teljesen legyűrt, míg körülötted dúlt a háború, s mindeközben sem beszélni, sem akár egyetlen levelet váltani nem tudtál barátaiddal, akiket a Sors meghagyott, vagy derekas helytállásod újonnan szerzett neked. Csak a börtönt és a halált kerülted el, de valójában a börtönt sem, hiszen hű feleségedet, és saját véreidet, minden fiadat s leányodat elfogta az ellenség, sok gyermeked közül egy sem maradt veled vigaszodul. De nem maradt tőled távol a halál sem, mert te magad is szüntelenül viaskodtál vele, egyik gyermeked pedig a börtönben adta vissza zsenge s ártatlan lelkét a Teremtőnek. Mit is mondhatnék még? Láttuk, hogy te egymagad kaptad meg mindazt, amit – ahogyan olvastuk – a két kiváló férfiú, Gaius Marius és Magnus Pompeius, külön-külön; hogy mi jót s mi rosszat képes tenni, azt (az örömteli dolgokat a szomorúaktól mindig gondosan különválasztva) bemutatta a te, s szemed fényeinek, a gyermekeidnek példáján a Sors.

És te, akit egykor a kedveskedései nem tettek oly elbizakodottá, ahogyan az a szerencsés emberek többségével történik, ezeket az utóbbi fenyegetéseit és támadását oly bátran, oly tántoríthatatlan lelkiállással viselted, hogy már ezzel az egy dologgal kivívtad azoknak az embereknek a szeretetét és csodálatát, akik számára korábban gyűlöletes volt a neved. Az erénynek ugyanis megvan az a sajátsága, hogy megszeretteti magát a jókkal, s a rosszakban is bámulatot ébreszt, és ahogy igaz ez minden erényre, úgy különösképpen a bátorságra, melynek nyugalma a sors örvénylésében még vonzóbb, fénye a világ riasztó árnyai közt még szembetűnőbb. Nekem pedig, aki már eddig is szerettelek, s épp emiatt ezt lehetetlennek tartottam, nem csak hogy még inkább sikerült megnyerned a rokonszenvedet, de máson munkálkodó tollamat is arra készítetted, hogy (nem a saját idejében) ezekről a dolgokról írjon, s te, akár egy tükörben, úgy szemlélhesd arcodat a könyvemben. És ha valami olyan hiányosság öltik a szemedbe, mely nem tetszik, alakíts rajta ekképpen, és készítsd fel magad arra, hogy

Maroneum illud exclamans: *Non ulla laborum,/ o virgo, nova mi facies inopinave surgit:/ omnia precepi atque animo mecum ante peregi.*⁵

Nec me fallit, ut in corporibus hominum, sic in animis multiplici passione affectis, medicamenta verborum multis inefficacia visum iri, sed nec illud quoque me preterit, ut invisibiles animorum morbos, sic invisibilia esse remedia. Falsis opinionibus circumventi veris sententiis liberandi sunt, ut qui audiendo ceciderant, audiendo consurgant. Ad hec qui quod habuit egenti libens obtulit amico, quantumcumque est, pleno amicitie functus est munere. Animum enim spectat amicitia, non rem, que parva licet magni amoris indicium esse potest. Ego quidem, ut magnificum quodque tibi opto, sic quid aptius hoc tempore largiar non habeo. Quod si validum senseris, ipsa que pretium rebus facit utilitas commendabit; sin invalidum, excusabit amor noster.

Sic autem ad legendum venies, quasi quattuor ille famosiores et consanguineae passiones animi, Spes seu Cupiditas et Gaudium, Metus et Dolor, quas due sorores equis partibus Prosperitas et Adversitas peperere, hinc illinc humano anima insultent: que vero arcu presidet Ratio, his omnibus una respondeat clipeoque et galea, suisque artibus et propria vi, sed celesti magis auxilio circumfrentia hostium tela discutiat. Ea michi de tuo ingenio spes est, ut unde victoria stet facile iudices.

Non te diutius traham, sed ut propositum meum nesses, index operis epistola premittenda erat, quam si ascribendam duxeris, utrunque metiens videto ne longior prefatio libellum brevem non aliter quam pregrande caput exiguum corpus premat. Nichil est enim sine mensura ac partium proportione formosum.

5 Vergilius, *Aeneis*, VI, 103–105.

akár jól bevált, akár új trükkhöz folyamodva (melyekből számtalan áll a rendelkezésére) próbál eztán rajtad ütni a sors, téged ne rendítsen meg semmiféle fordulat, hanem mindenre felkészülve, s készen bármire, egyaránt megvesd az édeset is, a keserűt is, s erős hittel a bajban azt mondhasd Maróval: *Non ulla laborum, / o virgo, nova mi facies inopinave surgit: / omnia precepi atque animo mecum ante peregi.*

Jól tudom, hogy - akár a testről, akár a szenvedélyek háborgásától elgyötört lélekről legyen szó – sokakat eredménytelenül próbálunk szavakkal meggyógyítani, de az sem került el a figyelmemet, hogy a lélek bajainak, melyek a szemnek láthatatlanok, az orvossága is láthatatlan. A hamis gondolatok hálójából ki kell szabadítani az igaz mondatokat, hogy akik ezt hallva lelték halálukat, azok ezt hallva támadjanak fel. Másrészt, aki szívesen adja szűkölködő barátjának, amije van, bármily kevés is az, ezzel tökéletesen eleget tesz a barátság kötelezettségének. A barátok között ugyanis a szándék a lényeg, nem az adott dolog, mely ha kicsinyke is, nagy szeretet jele lehet. Nekem magamnak, aki valami nagyszerűt szeretnék adni neked, ebben a pillanatban nincs a birtokomban más, ami jobban megfelelne ajándéknak. Ha úgy érzed, használt neked, akkor hasznossága (ami általában a dolgok értékét adja), magáért beszél; ha pedig nem használt, szolgáljon mentségemre kölcsönös szeretetünk.

Úgy olvasd a könyvet, mintha a négy híresebb, egy vérből való szenvedély, a Remény, vagy más néven Vágy, az Öröm, a Félelem és a Bánat, akiket egy időben szült a két nővér, a Jósors és a Balsors, hol erről, hol arról az oldalról törne az emberi lélekre, melynek fellegvárában az Értelem uralkodik, aki sisakban, pajzzsal, saját ügyességére, és erejére, de még inkább az égi segítségre támaszkodva egymaga száll szembe mindójjukkal, és sorra kettétöri az ellenség körülötte zúgó dárdáit. Bízom annyira értelmedben, hogy könnyen megállapítod majd, melyik oldalon van a győzelem.

Nem is rabolom idődet tovább, de szükséges volt előrebocsátanom e levelet mintegy könyvem ismertetőjeként, hogy megismerd szándékomat. Ha pedig ilyesmit írunk, ügyelnünk kell az arányokra, nehogy egy túl hosszú előszó elnyomja a rövid könyvet, akár egy óriási fej a kicsiny testet. Mert semmi sem szép, ha híján van a mértéknek, s részei nem arányosan oszlanak meg.